

УДК 811.161.2'367.332

Кумейко Т.А.

МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ І ВАРІАНТИ МОДЕЛЕЙ РЕЧЕНЬ З ДІЄСЛОВАМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДГРУПИ «ПОШУК»

У статті розглянуто структурні моделі речень з дієсловами інформаційної діяльності підгрупи «Пошук», їхня морфолого-синтаксична реалізація. З'ясовано, що спільним для цієї групи предикатів є те, що вони програмують своєю семантикою обов'язкове заповнення у семантичній структурі речення позицій суб'єкта і об'єкта, яким на формально-граматичному рівні відповідають підмет і додаток. Обставина і означення функціонують у структурі речення як факультативні члени.

Ключові слова: дієслово, інформаційна діяльність, предикат, речення, структурна модель, суб'єкт, об'єкт.

На сьогодні сучасне мовознавство приділяє значну увагу дослідженню системної організації дієслівної лексики, від якої залежить семантико-синтаксична структура комунікативних одиниць. Дієслівні речення виступають об'єктом дослідження у працях Л. Васильєва, І. Вихованця, Р. Гайсиної, К. Городенської, А. Грищенко, А. Загнітка, Г. Золотової, Е. Кузнецової, О. Леути, В. Недялкова, В. Русанівського, О. Селіверстової, Ю. Степанова та інших. Але слід зазначити, що дієслова інформаційної діяльності та їх роль у структурно-семантичній організації речення не були об'єктом спеціального дослідження в українському мовознавстві. Тому актуальним є дослідження типів реалізації структурних схем речень з предикатами інформації, варіантів їх структурно-морфологічного втілення.

Метою статті є виокремлення структурних моделей речень з дієсловами інформаційної діяльності підгрупи «Пошук» та опис їхньої морфолого-синтаксичної реалізації.

Слід зазначити, що опис дієслівних структурно-семантичних моделей речення неможливий без урахування лексико-семантичних і граматико-морфологічних особливостей дієслова. Ця думка знайшла втілення у роботах В.В. Виноградова, І.І. Смирницького, І.І. Мещанінова, які розглядали лексичне і граматичне, як дві зустрічні течії, якими спрямовується рух мови. Дослідження дієслівного речення повинно базуватися на таких теоретичних положеннях: 1) дієслово відрізняється номінативною недостатністю; 2) семантика (семний склад) дієслова прогнозує його поєднувальні якості – кількісні та якісні характеристики актантів; 3) дієслова, що належать до однієї ЛСГ, об'єднані архісемою й організовують типізовані за структурою і семантикою моделі речення [7, с.71-72].

Так, група «Пошук» дієслів інформаційної діяльності представлена

трикомпонентними та чотирикомпонентними моделями. Розглянемо кожну з них.

Трикомпонентні схеми

Структура $S - V_f \text{Praed}_{dic} - Obj$

Речення цієї схеми формують такі валентнісні типи предикатів:

1. **Двовалентні предикати.** Напр: Лише 9% дітей в Інтернеті **шукують** інформацію, котра потрібна їм для навчання (з газети).
2. **Дво-тривалентні предикати у двовалентній реалізації.** Напр.: Про те **дізнався** архієпископ, одначе не покарав грішника на смерть, як то годилося б, а одправив у інший монастир (Ю. Мушкетик).

Також слід зазначити, що спільним для цих валентнісних різновидів предикатів є те, що вони програмують своєю семантикою обов'язкове заповнення у семантичній структурі речення позицій суб'єкта і об'єкта, яким на формально-граматичному рівні відповідають підмет і додаток. Обставина і означення функціонують у структурі речення як факультативні члени. Напр.:

$S - V_f \text{Praed}_{dic} - Obj - /Adv \text{Facult}/$

Також українці масово шукали інформацію про серіал Мосгаз(з газети); Батько **дізнався** про нещастя на ярмарку, гнав коней тридцять верст (О.Довженко); У попередніх прикладах ми **вибирали** інформацію зі всіх рядків таблиці бази даних (з підручн.); Про цей випадок **довідався** Астіаг (з підручн.).

У підгрупі «Пошук» відсутні об'єктні поширювачі, виражені формою родового, давального, орудного та місцевого відмінків. Зазначена група представлена об'єктним поширювачем, вираженим формою знахідного відмінка:

$N_1 - V_f - N_4$

Структурна схема речення з об'єктним поширювачем у формі знахідного відмінка є продуктивною у цій підгрупі. Суб'єктом у цій групі виступає особа або умовна особа, виражена метонімічним перенесенням, а об'єктом – неістота, що й зумовлює такі варіанти прочитання речень:

а) "хто – V_f – що"

Учитель **добирав** до заповіді ілюстрації з біблійних легенд, розповідав про Ноя та його дітей (І.Пільгук); Тут же ми **знаходимо** відомості про звичаї кожного народу, описи костюмів тощо (з газети); Будучи виконавчим органом, Статистичне бюро Секретаріату ООН **збирає** статистичну інформацію з держав – членів ООН, публікує її, виконує доповіді за особистим питанням статисти та публікує результати виконаних досліджень, у періодичних виданнях (з підручн.); СБУ спільно з Українським інститутом пам'яті **шукують** дані про співробітників органів Державного політичного управління (з газети)

б) "хто – V_f – праер що"

Розвідники мали вночі перепливати Дніпро, **дізнатись** про оборону противника, взяти "язика" (Б.Дубов).

Варіанти схеми $N_1 - V_f - \text{праер} N_4$

Сполучення предиката з формою знахідного відмінка об'єктного поширювача утворює однозначний варіант прочитання схеми речення:

$N_1 - V_f - \text{про } N_4$: Все ж Ольга про це довідалась і не пробачила Возняку такого вчинку (Л.Горак).

Чотирикомпонентні схеми

Структура $S - V_f \text{ Praed}_{dic} - \text{Obj}_1 - \text{Obj}_2$

Речення цієї групи формують такі валентнісні типи предикатів:

1. **Дво-тривалентні у тривалентній реалізації.** Напр.: Що дізнаються українці про своїх коханих у шлюбі (з газети); Вивчаючи спектр тієї чи іншої зірки, астрономи дізнаються багато чого про її особливості, температуру і навіть хімічний склад (з підручн.); У вівторок журналісти дізнаються все про багатонаціональність Закарпаття (з газети); У цій книзі ми розповімо щонайперше про гобітів, і читач довідається багато чого про їхні звички, але мало про історію (з газети).

2. **Три-чотиривалентні у тривалентнісній реалізації.** Напр.: Стояла перед ним у чорному отаманиха і оце випитувала все у нього (В. Шевчук). - І так він випитував про все в Левантини, розпитався й про те, через що кинула хазяїв (Б.Грінченко); Рудяк обіцяє, що незабаром усі дізнаються все про замах на «Вову-Морду» (з газети).

Спільним для цих різновидів є обов'язкове поширення структури речення суб'єктом і двома об'єктами, яким на формально-граматичному рівні відповідають підмет і додатки. Як факультативні члени у структурі речення функціонують обставини і означення. Напр.:

$S - V_f \text{ Praed}_{dic} - \text{Obj}_1 - \text{Obj}_2 - /Adv \text{ Facult}/$

Наприкінці 2011 року ми довідалися від своїх колег і близьких про Ваш виступ на одному з львівських телеканалів (з газети); Вчені дізналися про можливу причину майбутньої загибелі Землі (з газети).

$N_1 - V_f - N_2 - N_2$

Аналізована структурна схема, у якій об'єкти представлені у формі родового відмінка, є малопродуктивною у підгрупі «Пошук». Позиції суб'єкта та адресата у таких конструкціях займає назва особи або умовної особи, вираженої метонімічним перенесенням, а об'єкта – неістота:

"хто – V_f – праер кого – чого"

Білл Клінтон питає поради у Стіва Джобса під час скандалу з Монікою Левінські (з газети).

Варіанти схеми $N_1 - V_f - \text{праер } N_2 - N_2$

Схема з об'єктними поширювачами у формі родового відмінка передбачає, що один з них має прийменниково-відмінкову форму, а другий – безприйменникову. Об'єктний поширювач (адресат) сполучається лише з одним прийменником **у(в)**, що зумовлює функціонування одного варіанта зазначеної структури:

$N_1 - V_f - \text{у(в)} N_2 - N_2$: Каюсь, я навіть питаю поради у Олександра Олександровича Сизоненка, котрий живе поруч із Загребельним (з газети).

$N_1 - V_f - N_2 - N_4$

Структурна схема, у якій адресат виражений формою родового відмінка, а об'єкт формою знахідного, є продуктивною в зазначеній групі. Суб'єкт і

адресат у цій групі можуть бути представлені особою або умовною особою, що виражена метонімічним перенесенням, а об'єкт, крім зазначеного, ще неістотою:

а) "хто – V_f – праер кого – праер що"

Мабуть, я був першим іноземцем, який дізнався від Ющенка про план організації руху спротиву фальсифікаціям (з підручн.); Житомирські абітурієнти дізналися більше про загрози законодавчих ініціатив депутатів від Партії регіонів та Компартії (з газети); Алан Бадоев дізнався від ЗМІ про свою співпрацю з Люком Бессоном (з газети).

в) "хто – V_f – праер кого – праер кого"

Корі дізнався про нього від своєї бабусі, яка теж була його прихильницею (з підручн.); У Львові – виставка портретів тих, від кого світ довідався про ГУЛАГ (з газети).

Варіанти схеми $N_1 - V_f - праер N_2 - праер N_4$

В аналізованій структурній схемі беруть участь два об'єктних поширювача, які мають прийменниково-відмінкову форму вираження, що зумовлює утворення одного варіанта базової структурної схеми:

$N_1 - V_f - від N_2 - про N_4$: Тут Гек подружився з Баком Гренжерфордом, хлопцем одного віку з Геком, від якого Гек дізнався про 30-ти літню кровну ворожнечу між сім'ями (з підручн.); Але М. Потоцький довідався від молдавського господаря про похід Б. Хмельницького і 7 травня 1651 року вийшов з Кам'яця, щоб якнайшвидше з'єднатися з королівськими військами (з підручн.).

$N_1 - V_f - N_4 - N_2$

Структурна схема, у якій адресат виражений формою знахідного відмінка, а об'єкт формою родового, є непродуктивною в зазначеній групі. Суб'єкт і адресат можуть бути виражені істотою чи умовною істотою, що є метонімічним перенесенням, а об'єкт – неістотою. Зазначена схема має лише один варіант прочитання -

"хто – V_f – кого – праер чого"

Міліція опитує Горчинську і Притулу щодо подій на газетному конгресі (з газети).

Варіанти схеми $N_1 - V_f - N_4 - праер N_2$

Представлена схема містить два об'єктних поширювачі, один з яких (адресат) має безприйменниковий варіант, а об'єкт, виражений знахідним відмінком, сполучається із прийменником *щодо*:

$N_1 - V_f - N_4 - щодо N_2$: Тимошенко запитує Дубину щодо газових угод (з газети).

$N_1 - V_f - N_4 - N_4$

Структурна схема, у якій адресат і об'єкт виражені формою знахідного відмінка, є продуктивною в зазначеній групі. Суб'єкт, адресат, об'єкт у цій групі представлені істотою, умовною істотою, що виражена метонімічним перенесенням, неістотою:

а) "хто – V_f – кого – що"

Передні кинулися до полковника, щось його запитували (Ю. Мушкетик);

Але коли навіть, з моєї точки зору, маргінальне видання щось мене **запитує** чи хоче розмови, ніколи не відмовляю... (з газети)

б) "хто – V_f – кого – **праер** кого"

Завідувач почав **випитувати** Павлуся про Ганну, про її літа, зріст, волосся (А.Чайковський).

в) "хто – V_f – кого – **праер**що"

Про життя і роботу я **питала** Ірину її ж методом – славнозвісною абеткою, через яку пройшли понад три десятки українських письменників (з газети).

Варіанти схеми $N_1 - V_f - N_4 - \text{праер } N_4$

В аналізованій структурній схемі беруть участь два об'єктних поширювача, причому один з них (адресат) має безприйменникову форму знахідного відмінка, а другий – прийменникову форму знахідного відмінка, що зумовлює такі варіанти прочитання:

$N_1 - V_f - N_4$ – **про** N_4 : - Так, вона стверджувала, що слідчий в Бистричанах **випитував** її кілька ночей про Ілька Гладуна, але вона не могла нічого про нього сказати, крім того, що він писарював у сільраді... (Р.Федорів).

$N_1 - V_f - N_4$ – **на** N_4 : Банки **збирають** досьє на клієнтів (з газети).

Таким чином, узагальнюючи вищенаведене, можна зробити такі висновки. Дієслова підгрупи "Пошук" не відрізняються широким діапазоном семантики. Зазначена підгрупа представлена трикомпонентними і чотирикомпонентними схемами. Предикати цієї групи програмують своєю семантикою обов'язкове заповнення у семантичній структурі речення позиції суб'єкта і об'єкта, яким на формально-граматичному рівні відповідають підмет і додаток. Обставина і означення функціонують у структурі речення як факультативні члени. Також слід зазначити, що конструкції речень представлені такими продуктивними структурними схемами, а саме: трикомпонентною – $N_1 - V_f - N_4$; чотирикомпонентними – $N_1 - V_f - N_2 - N_4$; $N_1 - V_f - N_4 - N_4$.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерш Й.Ф. Семантико-синтаксичне моделювання простого речення (на матеріалі чеської та української мов) / Й.Ф. Андерш // Зіставні дослідження української, чеської та російської мов: Зб. наук. праць. - К.: Наук. думка, 1987. - С.97-110.
2. Васильев Л.М. Семантика русского глагола. Глаголы психической деятельности, речи, звучания и поведения /Л.М. Васильев - Уфа: Изд-во Башкирского ун-та, 1981.- 72с.
3. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / В.В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1986. – 640 с.
4. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник /І.Р. Вихованець - К.: Либідь, 1993. - 368с.
5. Загнітко А.П. Позиційна модель речення і валентність дієслова/ А.П. Загнітко // Мовознавство. - 1994. - №2-3. - с.48-56.
6. Золотова Г. А. О роле глагола в структуре предложения /Г.А. Золотова // Русский язык за рубежом. – 1981. – №5. – С. 64-69.

7. Кузнецова Э.В. О принципах и методах выявления объема семантических классов русских глаголов / Э.В. Кузнецова // Классы слов и их взаимодействие. - Свердловск: Изд-во Уральского ун-та им. А.М. Горького, 1979. - С.5-13.
8. Леута О.І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові: монографія / Олександр Леута. – К.: Такі справи, 2008. – 208 с.
9. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения / Ю.С. Степанов- М.: Наука, 1981. - 360с.
10. Тимкова В.А. Семантико-синтаксична структура двоскладних речень із предикатами якості в українській мові: монографія /Валентина Тимкова. – К.: Кондор, 2005. – 134 с.

В статье рассматриваются структурные модели предложений с глаголами информационной деятельности подгруппы "Поиск", их морфолого-синтаксическая реализация. Установлено, что предикаты представленной подгруппы программируют своей семантикой обязательное заполнение в семантической структуре предложения позиции субъекта и объекта, которым на формально-грамматическом уровне соответствуют подлежащее и сказуемое. Обстоятельство и определение функционируют в структуре предложения как факультативные члены.

Ключевые слова: глагол, информационная деятельность, предикат, предложение, структурная модель, субъект, объект.

The article considers structural models of sentences with verbs of information activities of "Search" their morpho-syntactic realization. It was found that common for this group of predicates is that they program their semantics required to fill the semantic structure of the sentence position of subject and object, which on formal grammatical levels correspond to the subject and application. Circumstances and the definition of function in the sentence structure as elective members

Keywords: verb, information activities, predicate, sentence structural model, the entity object.